

รูปแบบสถาปัตยกรรมพระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยา ภายหลังการบูรณปฏิสังขรณ์ ในสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง*

ดร. เกรียงไกร เกิดศิริ

อาจารย์ ประจำคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

อิสริยา บุณยวรรณ

นักวิจัย และนักศึกษาโครงการปริญญาเอกกาญจนาภิเษก สกว.

หลักสูตรสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

บทคัดย่อ

บทความ “รูปแบบสถาปัตยกรรมพระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยาภายหลังการบูรณปฏิสังขรณ์ในสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง” เป็นการศึกษาเพื่อการสันนิษฐานรูปแบบทางสถาปัตยกรรมองค์พระศรีรัตนมหาธาตุซึ่งเรือนยอดเดิมได้พังลงมาตั้งแต่ พ.ศ. 2153 ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม และได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์ใหม่ในสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ในปี พ.ศ. 2176 ซึ่งการบูรณปฏิสังขรณ์ได้แก้ไขส่วนยอดของพระมหาธาตุให้สูงขึ้นกว่าเดิม สำหรับบุษบกใช้ของเดิม นอกจากนี้ยังมีการก่ออิฐเสริมเป็นมุขอีก 3 ด้านและมีการก่อสร้างสอปรางค์บนสันหลังคามุขทิศทั้ง 4 ด้าน บุเรือนยอดด้วยทองจังโกและปิดทองรวมเป็นพระปรางค์ 5 ยอด ดังกล่าวถึงในเอกสารคณะทูตลังกาที่เข้ามาเยี่ยมเยือนในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ นอกจากนี้ยังศึกษาสถาปัตยกรรมอื่นๆ ที่อยู่ภายในผังบริเวณที่ล้อมรอบด้วยระเบียงคด อาทิ พระปรางค์มุ่ม เจดีย์บริวาร มณฑปบริวาร และเจดีย์มุ่มด้วย

คำสำคัญ: พระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยา / พระมหาธาตุอยุธยา / อยุธยา / พระปรางค์

* เป็นส่วนหนึ่งของการวิจัยเรื่อง “การพัฒนาระบบการสื่อความหมายมรดกทางสถาปัตยกรรมผ่านระบบอินเตอร์เน็ตกรณีศึกษา วัดมหาธาตุอยุธยา (Multimedia Design for Architectural Heritage Tourism Interpretation a case study of Wat Mahathad Ayutthaya)” ภายใต้แผนการวิจัย “แผนยุทธศาสตร์ขับเคลื่อนประเทศไทยเป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยวของภูมิภาคด้วยการจัดการท่องเที่ยวแหล่งมรดกโลกในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภาคพื้นทวีป (Driven Strategic Plan for Thailand as a Hub of Tourism by Managing the World Heritage in the Main Land of Southeast Asia)” ซึ่งได้รับทุนสนับสนุนจากสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยศิลปากร และสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ ประจำปี พ.ศ. 2556.

Phra Sri Rattana Mahathat Ayuthaya after the Restoration in the Reign of King Prasat Thong

Kreangkrai Kirdsiri, Ph.D.

Lecturer, Department of Architecture
Faculty of Architecture, Silpakorn University

Isarachai Buranaut

Researcher and Ph.D. Candidate, Faculty of Architecture, Silpakorn University

Abstract

“Phra Sri Rattana Mahathat Ayudhaya after the Restoration in the Reign of King Prasat Thong” is the study about consumption of architectural forms of the Prang whose top collapsed in the reign of King Song Tham in 1610 and was restored in the reign of King Prasat Thong in 1633. The Prang became taller with the old tier. The new construction was done at the three sides. There was also the construction of stupas on all four sides of the roof top, covered by gold leaf. Hence, there were five Prangs with golden top, as mentioned in historical document of the ambassadors from Lanka in the reign of King Borom Koat. Other architectural components were also studied, consisting of the gallery, Prangs at the corners, surrounding Chedis, surrounding Mondops, and Chedis at the corners.

Key words: Phra Sri Rattana Mahathat Ayuthaya/ Phra Mahathat Ayuthaya/
Ayuthaya / Phra Prang

1. ที่มาและความสำคัญของการศึกษา

สืบเนื่องจาก “วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ อุยธยา” เป็นวัดสำคัญที่สุดด้วยมีองค์พระศรีรัตนมหาธาตุทำหน้าที่เป็นดังศูนย์กลางทางจิตวิญญาณของบ้านเมือง ดังกล่าวว่า “เป็นหลักเป็นประธานของบ้านเมือง” โดยประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุของพุทธองค์ และด้วยอายุอันเก่าแก่มาตั้งแต่สมัยตอนต้นราชธานีกรุงศรีอยุธยา วัดพระศรีรัตนมหาธาตุจึงเต็มไปด้วยสิ่งก่อสร้างมากมายถูกสร้างถวายเป็นพุทธบูชา ทำให้การศึกษาด้านสถาปัตยกรรมภายในวัดท้าทาย เนื่องจากการก่อสร้างซ้อนทับกันหลายยุคหลายสมัย อีกทั้งองค์พระศรีรัตนมหาธาตุประธานของวัดก็พังทลายลงมา รวมไปถึงการขุดค้นอย่างเร่งรัดที่เป็นมาในอดีตที่มีการบันทึกข้อมูลต่างๆ ไว้น้อย ตลอดจนในชั้นหลังมีการขุดแต่งเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว ก็ทำให้หลักฐานจำนวนมากได้ถูกรบกวนมาจนเป็นเรื่องยากในการศึกษานอกจากนี้ สถานการณ์การจัดการการท่องเที่ยวในปัจจุบันก็ยังขาดข้อมูลอันจะเป็นประโยชน์ที่จะส่งเสริมการเรียนรู้ และการท่องเที่ยวมรดกทางวัฒนธรรมผ่านระบบการสื่อความหมาย จึงมีความจำเป็นที่ต้องทำการศึกษาข้อมูลเชิงลึกเพื่อสร้างคำอธิบายต่อการพัฒนาการทางสถาปัตยกรรมต่างๆ ภายในวัดพระศรีรัตนมหาธาตุอุยธยา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเด็นเรื่องรูปแบบทางสถาปัตยกรรมเพื่อนำองค์ความรู้ใหม่ หรือข้อเสนอใหม่เพิ่มเติมนอกเหนือจากสถานภาพความรู้และข้อเสนอที่มีอยู่ในปัจจุบัน พัฒนาระบบการจัดการการท่องเที่ยว และการสื่อความหมายมรดกทางสถาปัตยกรรมสำหรับการท่องเที่ยวต่อไป

2. วัตถุประสงค์ของบทความ

1. เพื่อศึกษาสถานภาพการศึกษา ตรวจสอบชุดความคิด ตลอดจนคำอธิบายเกี่ยวกับวัดพระศรีรัตนมหาธาตุอุยธยา เพื่อนำไปสู่การศึกษาเชิงวิพากษ์เพื่อสร้างสมมติฐาน และการตรวจสอบสมมติฐานด้วยวิธีวิทยาการบูรณาการความรู้ทางประวัติศาสตร์ และประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม นำเสนอข้อคิดเห็นในประเด็นต่างๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับพระศรีรัตนมหาธาตุอุยธยาเพิ่มเติม
2. เพื่อศึกษาสำรวจวัดซากสถาปัตยกรรมเพื่อนำมาสู่การวินิจฉัยเรื่องพัฒนาการของผังบริเวณ และพัฒนาการทางสถาปัตยกรรมของอาคารต่างๆ ที่สัมพันธ์กับบริบททางประวัติศาสตร์ที่กล่าวไว้ในเอกสารทางประวัติศาสตร์ประเภทต่างๆ
3. เพื่อวิเคราะห์ ตีความหลักฐานทางศิลปสถาปัตยกรรมที่ได้จากขั้นตอนการสำรวจวัด เพื่อนำไปสู่การสันนิษฐานรูปแบบทางสถาปัตยกรรมพระศรีรัตนมหาธาตุอุยธยาหลังจากที่ได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์ในสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง

3. สถาปัตยกรรมพระศรีรัตนมหาธาตุอุยธยาในสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง

3.1 พระศรีรัตนมหาธาตุ

สำหรับการศึกษาในส่วนนี้ ผู้วิจัยใช้เอกสารประวัติศาสตร์ 3 กลุ่มหลัก คือ 1) เอกสารประวัติศาสตร์สมัยอยุธยา อันได้แก่ พระราชพงศาวดารอยุธยาฉบับต่างๆ ที่กล่าวถึงข้อมูลแวดล้อมเกี่ยวกับการบูรณปฏิสังขรณ์พระศรีรัตนมหาธาตุ ทั้งที่มามูลเหตุ และช่วงเวลา เพื่อนำมากำหนดอายุของรูปแบบสถาปัตยกรรมและเหตุการณ์แวดล้อมร่วมสมัย 2) เอกสารต่างชาติซึ่งนักเดินทางและคณะ

ทูตที่เข้ามาเยี่ยมขมวัดพระศรีรัตนมหาธาตุได้กล่าวไว้ เช่น เอกสารคณะทูตลังกาที่มาสืบทอดศาสนาในสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ 3) ภาพถ่ายเก่าต่างๆ ก่อนที่พระศรีรัตนมหาธาตุได้พังทลายลงมา ผสานกับการสำรวจจริงวัดด้วยเครื่องมือมาตรฐาน คือ การใช้ตัลเล็มเตอร์สำหรับวัดระยะ และการใช้เครื่องมือสมัยใหม่ คือ กล้องสำรวจเลเซอร์สแกนเนอร์สามมิติ (3Ds Laser Scanner)

จากการประมวลเอกสารทางประวัติศาสตร์ต่างๆ ข้างต้น สรุปข้อมูลเกี่ยวกับการบูรณปฏิสังขรณ์พระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยาได้ดังต่อไปนี้ คือ จากเหตุการณ์ที่พระศรีรัตนมหาธาตุพังทลายลงมาของตัวเรือนยอดพระมหาธาตุจนถึงชั้นอัสตงในปี พ.ศ. 2153 ทั้งนี้สรุปความจากเหตุการณ์สืบเนื่องในสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม กล่าวคือในศักราช 968 ปีมะเมียศก (พ.ศ.2149) หลักฐานทางประวัติศาสตร์กล่าวว่าในปีที่ทรงให้ขุนดินหน้าวิหารกลับไปเป็นที่ถวายพระเพลิง (พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม), 2542: 373) และโยงไปต่อว่าในปีเดียวกันนั้น มีใบบอกจากเมืองสระบุรีว่าพราหมณ์พรอภัยที่มีสุนัขขนาดใหญ่บนไหล่เขา พระเจ้าทรงธรรมจึงเสด็จไปตรวจสอบ พบเป็นรอยพระพุทธรูปทรงบาตจึงโปรดให้ก่อพระมณฑปครอบรอยพระพุทธรูปดังกล่าว และสร้างวัดที่เชิงเขา ทั้งนี้ในเอกสารประวัติศาสตร์ให้ข้อมูลว่าสร้างวัดพระพุทธรูปทรงบาตดังกล่าวนี้อยู่ 4 ปี จึงแล้วเสร็จจากนั้นจึงโปรดเกล้าฯ ให้จัดงานสมโภช 7 วัน (พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม), 2542: 373)

ทั้งนี้ ในปีที่ทรงสมโภชวัดพระพุทธรูป ซึ่งในเอกสารทางประวัติศาสตร์ได้กล่าวว่า “ทรงพระกรุณาเร่งรัดให้ช่างสร้างมณฑปพระพุทธรูป และอ่าวาสบริเวณทั้งปวงสี่ปีจึงสำเร็จ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นไปกระทำการเฉลิมฉลอง มีงานมหรสพสมโภช 7 วัน แล้วเสด็จกลับกรุงเทพมหานคร ในปีนั้นปรากฏว่าวัดมหาธาตุทำลายลงจันทันครุฑพื้นอัศตงค์” (พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม), 2542: 374)

จึงสรุปได้ว่านับจากปี พ.ศ.2149 คล้อยลงมา 4 ปี คือปี พ.ศ. 2153 เป็นปีที่พระศรีรัตนมหาธาตุพังทลายลงถึงชั้นอัสตง ในรัชสมัยของสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมและก็ได้บูรณปฏิสังขรณ์พระศรีรัตนมหาธาตุ อาจเนื่องมาจากพระราชทรัพย์จำนวนมากได้หมดสิ้นไปกับการสร้างวัดพระพุทธรูปสระบุรี รวมไปถึงเมื่อพระองค์เสด็จสวรรคตแล้วบ้านเมืองก็วุ่นวายจากการช่วงชิงราชสมบัติในรัชกาลสมเด็จพระเชษฐาธิราชและสมเด็จพระอาทิตย์วงศ์ (พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม), 2542: 375-377)

จนเวลาให้หลังไปถึง 23 ปี ในปีี่ 3 ของรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง (ครองราชย์ปีพ.ศ. 2173) จึงทรงโปรดเกล้าฯ ให้บูรณปฏิสังขรณ์ส่วนยอดพระมหาธาตุที่พังทลายลงมาในปี พ.ศ. 2176 ทั้งนี้ มีพระราชวินิจฉัยให้แก่ไขทรวัดทรงของพระมหาธาตุให้สูงเพรียวขึ้นกว่าเดิม ด้วยสันนิษฐานว่าได้รับอิทธิพลจากสุนทรียภาพอันเป็นความประทับใจในระเบียบและสัดส่วนของปราสาทนครวัดที่พระองค์ทรงส่งให้ช่างไปถ่ายแบบมาด้วยก็เป็นได้ ทั้งนี้ความสูงเดิมของพระมหาธาตุ คือ 19 วา หรือเท่ากับประมาณ 38 เมตร โดยให้แก้สัดส่วนความสูงเป็นหนึ่งในสี่สองวา หรือเท่ากับประมาณ 44 เมตร สำหรับบันพศูลใช้ของเดิมที่สูง 3 วา หรือประมาณ 6 เมตร

นอกจากการซ่อมแก้สัดส่วนของเรือนยอดแล้ว ยังจะเห็นได้ว่ามีก่ออิฐเสริมเข้าไปชนกับศิลาแลงที่เป็นโกถนของพระมหาธาตุองค์เดิมซึ่งรูปทรงแต่เดิมนั้นมีการยกมุขเพื่อเป็นทางเข้าสู่ห้อง

ครรรธาตุทางด้านทิศตะวันออกเพียงด้านเดียว ตัวเรือนธาตุทิศอื่นๆ เป็นเพียงการยกเก็จ และทำเป็นประตูลอกเช่นเดียวกับพระมหาธาตุองค์อื่นๆ ทั้งนี้เมื่อมีการยื่นมุขทางด้านทิศใต้ และทิศเหนือ นั้นก็มีความจำเป็นต้องมีการเสริมชุดฐานพร้อมไปด้วยในคราวเดียวกัน ซึ่งการซ่อมแก้ตัวเรือนด้วยยกมุก่ออิฐเข้าไปชนกับโครงสร้างศิลาแลงของเดิมนั้นยังทำหน้าที่ช่วยพยุงเรือนธาตุที่รับน้ำหนักของเรือนยอดให้มีความมั่นคงด้วย ทั้งนี้ ศาสตราจารย์ เกียรติคุณ ดร. สันติ เล็กสุขุมก็ได้สันนิษฐานเช่นกันว่าการยกมุกแบบจัตุรมุขนั้นควรก่อขึ้นมาในคราวบูรณปฏิสังขรณ์ในสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง (สันติ เล็กสุขุม, 2542: 59-60)

ภาพที่ 1: มุมประธานของพระศรีรัตนมหาธาตุองค์เดิมสร้างด้วยศิลาแลง และมีการก่อมุกด้วยอิฐออกมาเพื่อทำให้แผนผังของพระศรีรัตนมหาธาตุกลายเป็นแบบจัตุรมุขที่ดูในภาพรวมแล้วสมมาตรกัน

การยกมุกดังกล่าวมานั้นยังเปิดโอกาสให้สามารถวางสถาปัตยกรรมประดับบนสันหลังคามุขทิศทั้ง 4 ด้านอีกด้วย การออกแบบเพื่อการบูรณปฏิสังขรณ์ดังกล่าวนับเป็นความสำเร็จขั้นสูงสุดประการหนึ่ง คือ การสร้างคุณลักษณะของความสมมาตรให้กับตัวองค์พระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยาที่แต่เดิมนั้นให้ความสำคัญแต่ทางด้านทิศตะวันออกเพียงอย่างเดียว และยังทำให้รูปแบบสถาปัตยกรรมของพระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยา ซึ่งมีความหมายของการเป็น “พระมหาธาตุประจำเมือง” หรือที่ในเอกสารเก่าเรียกว่า “พระมหาธาตุหลักกรุง” ที่ทำหน้าที่เป็น “หลักเป็นประธานของบ้านเมือง” มีรูปลักษณะที่แตกต่างไปจากพระมหาธาตุสามัญที่มีการก่อสร้างขึ้นมากมายขึ้นด้วยนั่นเอง

ทั้งนี้ ในสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททองซึ่งเป็นการเปลี่ยนราชวงศ์ และถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นของสมัยอยุธยาตอนปลายนั้น ความนิยมในการก่อสร้างพระมหาธาตุ หรือพระปรางค์เป็นประธานของวัดได้กลับมานิยมอีกครั้ง หลังจากทีในสมัยอยุธยาตอนกลางนั้นหันไปนิยมก่อสร้างสถาปนาประธานของวัดเป็นทรงเจดีย์ ทว่าพระมหาธาตุที่สร้างขึ้นในสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททองนี้จะให้ความสำคัญกับการออกแบบอย่างสมมาตร ด้วยได้รับรสนิยมและสุนทรียภาพต่อความงามอย่างใหม่จากการส่งช่างไปถ่ายแบบปราสาทที่เมืองพระนครหลวง ดังตัวอย่างของพระมหาธาตุวัดไชยวัฒนารามที่มีผังเป็นจัตุรมุขสมมาตรมากขึ้นกว่าพระปรางค์ในสมัยอยุธยาตอนต้นที่เน้นความสำคัญที่มุขทิศด้านหน้าหรือด้านทิศตะวันออกเพียงอย่างเดียว

ในราวปี พ.ศ. 2294 ในรัชกาลพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศมีคณะทูตจากลังกาเดินทางมาเพื่อสืบพระพุทธศาสนาจากกรุงศรีอยุธยากลับไปพื้นฟูพระพุทธศาสนาในเกาะลังกา กล่าวคือ พระเจ้าเกียรติศิริราชสิงหะมีรับสั่งให้สามเถรธรรมังกรแต่งพระราชสาส์นเป็นภาษามคธถวายต่อพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ แล้วแต่งข้าราชการชาวสิงหลเป็นทูตานุทูต 5 นาย เชิญพระราชสาส์นและเครื่องบรรณาการมายังกรุงศรีอยุธยา (ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระนเรศวรมหาราช, 2546: 127) ในครั้งนั้นคณะทูตานุทูตได้เข้าเฝ้าพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ และได้เข้าเฝ้าเยี่ยมขมวดวาทารามต่างๆ ที่ถือว่าเป็นหน้าเป็นตาของพระนคร ซึ่งรวมทั้งวัดพระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยาด้วย

ทั้งนี้ เอกสารบันทึกการเดินทางของคณะทูตลังกานี้มีคุณสมบัติอย่างสูงยิ่งต่อการศึกษาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมวัดพระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยาในสมัยอยุธยาตอนปลาย เนื่องจากมีการพรรณนาข้อมูลทางสถาปัตยกรรมอย่างละเอียดความว่า “....ถึงวันอาทิตย์ที่ 21 กันยา ตามสุริยคติ เวลาเช้า ข้าราชการไทย 3 คน พาเรือมารับทูตานุทูตไปยังวัดมหาธาตุวราราม อยู่ที่ตำบลเรียกว่าหน้าพระธาตุ วัดนี้สร้างในที่ราบรื่น มีกำแพงล้อมทั้ง 4 ด้าน นอกกำแพงมีคลองเป็นคู ตั้งแต่ทำหน้าวัดด้านตะวันออกมีถนนหลังคา 2 ชั้น ยื่นยาวเข้าไปจนถึงประตูวัด

เมื่อเข้าประตูวัด แลดูทั้ง 4 ด้านมีพระเจดีย์ปิดทอง 8 องค์ ระหว่างพระเจดีย์ตั้งพระพุทธรูป แลมีหลังคา 2 ชั้น ทั้ง 4 ทิศ ในวิหารมีพระพุทธรูปใหญ่หนึ่งจรดถึงเพดาน ภายในที่ซึ่งพระเจดีย์แลวิหารทั้ง 4 ล้อมอยู่นั้น ตรงศูนย์กลางเป็นองค์พระมหาธาตุ 5 ยอด มีบันไดขึ้นไปถึงซุ้มที่องค์พระมหาธาตุ ตรงชั้นบัลลังก์ทั้ง 4 มุมขึ้นรูปภาพต่างๆ ตั้งไว้ คือ รูปครุฑ รูปจตุโลกบาล รูปทวาริกถือดาบ รูปราชสีห์ถือกระบองสั้น แลรูปพิราวยักษ์ถือกระบองยาว เป็นต้น

ยอดพระมหาธาตุนี้เป็นทองทั้งแท่ง บันไดหลังพนักทั้ง 2 ข้างเป็นนาคราชตัวโตเท่าลำตาล เลื้อยลงมา ศีรษะแผ่พังพานประดับกระจกอยู่เชิงบันได อ้าปากมีเขี้ยว ใครเห็นก็เป็นทีที่พึงกลัว รอบฐานพระมหาธาตุยังมีรูปสัตว์ตั้งเรียงรายรอบไป คือ รูปราชสีห์ รูปหมี รูปหงส์ รูปนกยูง รูปกิ้งก่า รูปโค รูปสุนัขป่า รูปกระบือ รูปมังกร แลยังมีรูปทวาริกถือดาบบ้าง ถือวชิระบ้าง ถือจามรบ้าง ถือฉัตรบ้าง นอกจากนี้ยังมีรูปภาพถือเครื่องพุทธานุชาต่างๆ อีกเป็นอันมาก ที่หน้าบันซุ้ม บันเป็นลายรูปพระพรหม พระลักษระ พระสุยามเทพ ล้วนปิดทองทั้งสิ้น

ในพระวิหารด้านตะวันออกมีพระพุทธรูปนั่งหันพระพักตร์เข้าไปทางพระมหาธาตุ แลมีรูปพระอัครสาวกอยู่ทั้ง 2 ข้าง ในวิหารนี้มีพระพุทธรูปทรงบาตรด้วยอีกพระองค์ 1 อีกวิหารต้องขึ้นบันไดหลายชั้น ในวิหารนั้นมีพระพุทธรูปหลายพระองค์ แลมีรอยพระพุทธรูปบาทจำลองด้วย 2 รอย

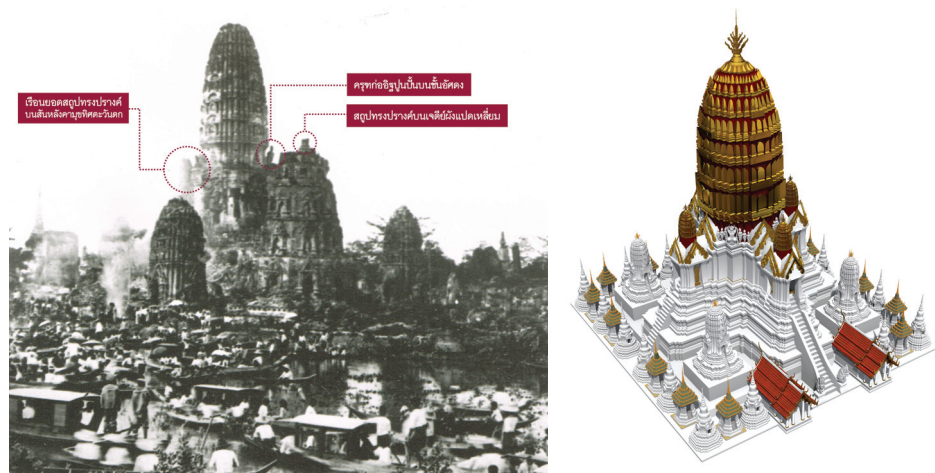
พระวิหารด้านตะวันตกมีพระพุทธรูป 3 องค์ อีกวิหาร 1 มีพระพุทธรูปปางเสด็จลีลาไสยาสน์อยู่ในพระคันธกุฎี มีรูปพระอานนทหนึ่งถือเชิงเทียนทองด้วยพระหัตถ์ขวา ฝาผนังเขียนเรื่องมหาเวสสันดรชาดก แลเรื่องปฐมสมโพธิ รูปภาพที่เขียนนั้นล้วนปิดทองทั้งสิ้น

นอกกำแพงบริเวณวิหารที่กล่าวมาแล้วมีธรรมศาลาหลายหลัง ข้างด้านตะวันตกเป็นตำหนักสมเด็จพระสังฆราช ตัวตำหนักก็ดี หอเสวยก็ดี ตำหนักที่ทรงแสดงธรรมก็ดี ล้วนสลักลวดลายปิดทองที่ในตำหนักหลัง 1 ผูกเพดานแลม่านปักทอง พื้นปูพรม มีชวดปักดอกไม้ตั้งเรียงรายเป็นแถว เพดานตำหนักแขวนอักษกลับ ในตำหนักนี้มีบัลลังก์ 2 ข้าง บนบัลลังก์นั้นตั้งพัดยศสำหรับตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชข้างละเล่ม พัดทั้ง 2 เล่มนี้ด้ามทำด้วยงาช้าง ส่วนตัวพัดอีกเล่ม 1 เป็นพัดสานด้วยงาช้างที่เลื้อยจัก

เป็นเส้นละเอียดยิ่งอีกเล่ม 1 พื้นกำแพงหยาบแดงปัดกลวดยด้วยทองแดงเงิน ภายในม่าน 2 ไขอันปักด้วยทอง ตั้งพระแท่นสมเด็จพระสังฆราช พระสังฆราชประทับอยู่บนพระแท่นนั้น พระหัตถ์ขวาถือพัดขนนกบังพระพักตร์อยู่ หน้าพระแท่นลงมามีพระฐานานุกรมยืนเฝ้าข้างละองค์

....ในบริเวณรอบตำหนักสมเด็จพระสังฆราช มีกุฎิภิกษุสามเณรต่อไปเป็นอันมาก มีทั้งที่พักอุบาสก อุบาสิกา แลที่พักของพวกข้าพระโยมสงฆ์ซึ่งมากระทำการอุปัฏฐากทุกๆ วัน เมื่อเฝ้าสมเด็จพระสังฆราชแล้ว เจ้าพนักงานจึงพาพวกทูตานุทูตกลับไปส่งถึงที่พักเวลาเย็น” (ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา, 2546: 138-140)

คำพรรณนายังให้ข้อมูลที่สำคัญมาก คือ การประดับตกแต่งส่วนเรือนยอดขององค์พระศรีรัตนมหาธาตุเป็นทรงปราสาท 5 ยอด และปิดทอง (ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา, 2546: 138-140) ซึ่งสอดคล้องกับลักษณะการวางผังที่ก่อสร้างเพิ่มเติมในลักษณะของการยื่นมุขออกมาทั้ง 4 ด้านเพื่อทำหน้าที่รองรับเรือนยอดปราสาททิศบนสันหลังคามุขนั้นเอง นอกจากนี้ ภาพถ่ายเก่าของพระศรีรัตนมหาธาตุก่อนพังทลายลงมาถึงเรือนธาตุนั้นก็แสดงภาพเรือนยอดปราสาททิศตะวันตกอยู่ แต่ก็เห็นไม่ชัดเจนมากนัก การที่เอกสารดังกล่าวนี้ให้ข้อมูลว่าเป็นพระปราสาท 5 ยอดนั้นยังสอดคล้องกับลักษณะการวางผังที่ก่อสร้างเพิ่มเติมด้วยการยื่นมุขด้านทิศเหนือและทิศใต้เพิ่มเติมเพื่อเป็นโครงสร้างประกบกับเรือนธาตุเป็นโครงสร้างเพื่อค้ำยัน โดยมีการขยายชุดฐานให้ขยายออกมามากขึ้น มุขที่เพิ่มขึ้นมาดังกล่าวนี้ยังทำหน้าที่รองรับเรือนยอดปราสาททิศบนสันหลังคามุขด้วย

ภาพที่ 2: ภาพซ้าย ภาพถ่ายเก่าของพระศรีรัตนมหาธาตุอุยยาก่อนพังทลายลงมา ภาพขวา คือ แบบสันนิษฐานพระศรีรัตนมหาธาตุอุยยา ภายหลังที่สมเด็จพระเจ้าปราสาททองให้บูรณปฏิสังขรณ์ โดยสร้างปราสาทมุข และยึดมุขอีกสามด้านให้ยาวเสมอกันแล้วใส่พระปราสาทน้อยไว้บนสันหลังคามุข จึงทำให้พระศรีรัตนมหาธาตุอุยยามีรูปแบบเป็นพระปราสาทเก้ายอด

3.2 พระปรางค์มณฐานไพทีพระมหาธาตุ

สถานภาพของข้อเสนอทางวิชาการเกี่ยวกับอายุในการก่อสร้างพระปรางค์มณ คือ ก่อสร้างอยู่ในราวสมัยอยุธยาตอนต้น ทั้งนี้ ศาสตราจารย์ ดร. สันติ เล็กสุขุม ใช้การศึกษาเปรียบเทียบลวดลายปูนปั้น และจิตรกรรมฝาผนัง (สันติ เล็กสุขุม, 2553: 245-247) และศาสตราจารย์ ดร. เสมอชัย พูลสุวรรณ ใช้การบ่งชี้โดยการศึกษาเปรียบเทียบจากภาพจิตรกรรมฝาผนัง (เสมอชัย พูลสุวรรณ, 2539: 41-42) ศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี และอาจารย์ธนิศ อยู่โพธิ์ก็ยังสันนิษฐานไปในทิศทางเดียวกัน (ศิลป์ พีระศรี และธนิศ อยู่โพธิ์, 2502: 15) ส่วนอาจารย์ น.ณ ปากน้ำ และศาสตราจารย์เพื่อ หริพิทักษ์ เสนอว่าจิตรกรรมที่เขียนใช้สีเพียง 3 สี คือ สีดำ สีดินแดง และสีขาว ซึ่งยังไม่อาจจะระบุได้ว่าเป็นสมัยอยุธยาตอนต้น หรือตอนกลาง (น.ณ ปากน้ำ, 2540: 111)

อย่างไรก็ตาม หากใช้ระเบียบวิธีวิจัยในการวางผัง และการออกแบบทางสถาปัตยกรรมที่ได้รับจากการศึกษาเปรียบเทียบในแง่ของตำแหน่งที่ตั้ง และรูปทรงของพระปรางค์ จึงมีข้อเสนอเพิ่มเติมเป็นอีกแนวทางหนึ่งจากสถานภาพข้อเสนอที่มีอยู่เดิม กล่าวคือ หากพิจารณาจากผังของพระศรีรัตนมหาธาตุเมื่อแรกสถาปนาขึ้นจะเห็นว่ายังไม่สมมาตร เนื่องจากการยึดมุขด้านหน้าทางทิศตะวันออกเพียงด้านเดียว เพราะฉะนั้นการหาจุดศูนย์กลางของจุดศูนย์กลางของผังบริเวณของพระมหาธาตุก่อนและหลังการบูรณปฏิสังขรณ์ในสมัยพระเจ้าปราสาททองนั้นจะมีผังที่แตกต่างกัน จากสมมติฐานจากการวางผังที่กล่าวมานั้นจึงสันนิษฐานว่าพระปรางค์มณน่าจะถูกสร้างขึ้นในคราวบูรณปฏิสังขรณ์พระมหาธาตุครั้งใหญ่ที่มีการยื่นมุขยาวออกมาทั้ง 4 ด้าน ทำให้พื้นที่มุม หรือที่เรียกในภาษาช่างว่า “รักแร้” ของพระมหาธาตุกลายเป็นพื้นที่ว่างโล่ง จึงต้องแก้ไขคุณลักษณะของความ “หลวม” ของพื้นที่ ซึ่งทำให้มีมุมมองที่มืดต่อพระมหาธาตุ อยู่ยวนนั้นไม่สง่างาม จึงมีการก่อสร้าง “พระปรางค์มณ” นอกจากนี้ เมื่อพิจารณาระเบียบและสัดส่วนของพระปรางค์จากการสำรวจจริงวัดพบว่า พระปรางค์มณเหล่านี้มีระเบียบและสัดส่วนแบบพระปรางค์ในสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง

นอกจากนี้ หากพิจารณาการก่อสร้างเจดีย์มณที่อยู่ล้อมรอบพระมหาธาตุประธานจะเห็นว่าเจดีย์มณที่ล้อมรอบพระมหาธาตุวัดพระรามซึ่งสร้างในสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีเป็นเจดีย์ทรงปราสาททอด ในขณะที่เจดีย์มณที่ล้อมรอบพระมหาธาตุวัดราชบูรณะนั้นก่อสร้างเป็นเจดีย์ทรงระฆังที่ซ้อนอยู่บนชุดฐานแปดเหลี่ยม ยิ่งช่วยสนับสนุนว่าในแง่ของการวางผังนั้นพระปรางค์มณของวัดพระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยา ควรจะสร้างขึ้นในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททองเช่นเดียวกับที่วัดไชยวัฒนาราม นอกจากนี้ ยังชวนให้สงสัยว่านอกเหนือจากรูปทรงที่สูงเพียวขึ้นขององค์พระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยาที่ได้รับการซ่อมบูรณปฏิสังขรณ์ใหม่โดยสมเด็จพระเจ้าปราสาททองนั้น ยังสันนิษฐานได้ว่าการสร้างพระปรางค์มณ 4 องค์ที่ทำให้จำนวนยอดในภาพรวมมีจำนวนเป็น 9 ยอดนั้น ยังสอดคล้องกับจำนวนยอดรวมของปราสาทนครวัดอีกด้วย เพียงแต่ตำแหน่งของยอดบริวารของปราสาทนครวัดนั้นเป็นเรือนยอดมณทั้ง 8 ยอด ในขณะที่พระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยามีเรือนยอดขนาดย่อมอยู่บนสันหลังคา 4 ยอดดังกล่าวนี้เป็นเรือนยอดที่ตั้งอยู่ที่ด้าน และอีก 4 ยอดคือพระปรางค์มณ ซึ่งในการออกแบบสร้างสรรค์นั้นการได้รับคติความเชื่อ หรือรับอิทธิพลมาก่อสร้างนั้นย่อมไม่มีความจำเป็นที่จะต้องสร้างเหมือนเนื่องจากแต่ละแห่งแต่ละที่มีเงื่อนไขและปัจจัยที่ส่งผลต่อการออกแบบอยู่แตกต่างกันออกไป

นอกจากนี้ เมื่อพิจารณาจากภาพจิตรกรรมฝาผนังที่เขียนเป็นรูปซุ้มเรือนแก้ว (ภาพที่ 58) จะเห็นว่าเค้าโครงของรูปทรงของซุ้มเรือนแก้วที่ตัวเหงาตรงปลายของซุ้มมีลักษณะคล้ายกับหางวันของทางลั่นนา ทว่ามีกรวยี่ดส่วนมากกว่า ซึ่งรองศาสตราจารย์ สมคิด จิระทัศนกุล อธิบายว่า “เป็นแบบซุ้มทรงบันแถลงที่มีซุ้มโค้งวงเดียว โดยตรงส่วนเชิงซุ้มขมวดทวนปลายเข้าหากันอย่างอินทรรูของเรือนแก้ว” (สมคิด จิระทัศนกุล, 2546: 226) มีความนิยมมาตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนต้น ดังเช่น ซุ้มเรือนแก้วล้อมพระพุทธรูปปูนปั้นประดับพระศรีรัตนมหาธาตุลพบุรี ซุ้มเรือนแก้วของพระพุทธรูปชินราชที่เมืองพระพิษณุโลก ซุ้มเรือนแก้วของพระประธานวัดไธย ที่อำเภอท่าม่วง จังหวัดลพบุรี เป็นต้น ทว่ารูปแบบของซุ้มดังกล่าวนี้ก็มีความนิยมนำมาใช้ในตกแต่งสถาปัตยกรรมมาจนถึงสมัยพระเจ้าปราสาททองด้วยเช่นกัน ดังตัวอย่างของซุ้มเรือนแก้ว และซุ้มปูนปั้นตกแต่งช่องทางเข้าของเมรุทิศ-เมรุรายวัดไชยวัฒนาราม (ภาพที่ 4-34) เป็นต้น

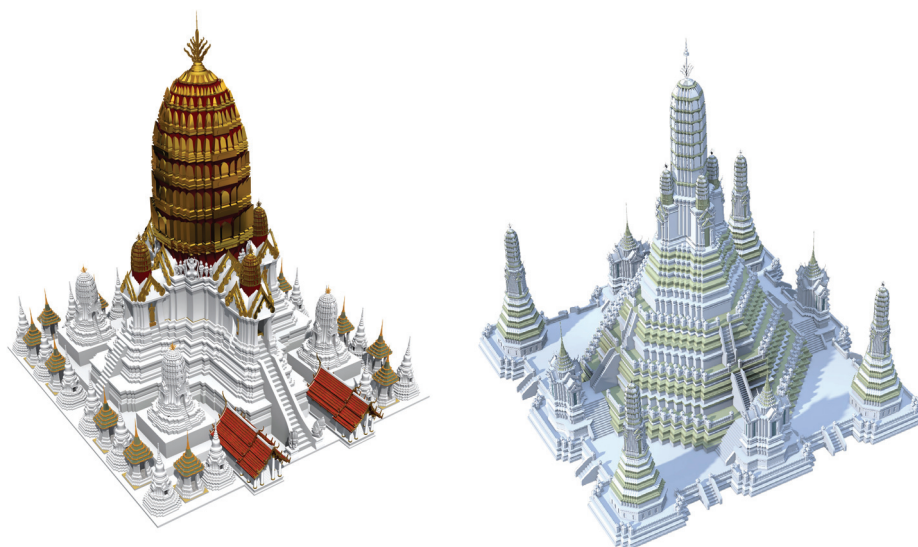
ภาพที่ 3: จิตรกรรมฝาผนังรูปซุ้มเรือนแก้วภายในห้องครรภคฤหะพระปรางค์มุนีตะวันตกเฉียงเหนือ

ภาพที่ 4: ปูนปั้นประดับช่องทางเข้าสู่เมรุทิศ-เมรุรายวัดไชยวัฒนาราม

จากลักษณะทางสถาปัตยกรรมของพระศรีรัตนมหาธาตุอุยยากลายเป็น “พระมหาธาตุเก้ายอด” อีกทั้งยังพ้องกับจำนวนยอดปรางค์ของปราสาทนครวัดดังกล่าวมาข้างต้น การออกแบบดังกล่าวนับเป็นการสร้างสรรค์ที่มุ่งสร้างความหมายให้กับพระศรีรัตนมหาธาตุอุยยาให้มีความหมายและฐานานุศักดิ์ทางสถาปัตยกรรมสูงที่สุดกว่าพระมหาธาตุองค์อื่นๆ ที่สร้างกันมากมายในอุยยา และเมืองต่างๆ อีกด้วย ดอกย้าการเป็นพระมหาธาตุองค์สำคัญในระดับอาณาจักรหาได้เป็นพระมหาธาตุประจำเมืองอุยยาเพียงอย่างเดียวอีกต่อไป

เมื่อพิจารณาถึงความพ้องกันของ “รูปทรงทางสถาปัตยกรรม” ของ “พระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยา” กับ “พระปรางค์วัดอรุณราชวราราม” แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ซึ่งต่างก็เป็นพระปรางค์ที่มียอดปรางค์เก้ายอด ความพ้องกันของรูปทรงพื้นฐานดังกล่าวนี้จึงมีใช้เรื่องบังเอิญ หากสันนิษฐานว่าต้องมีมูลปัจจัยมาจากความทรงจำที่มีต่อความหมายและรูปทรงของพระมหาธาตุทรงปรางค์ 9 ยอดแห่งวัดพระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยาเมื่อครั้งบ้านเมืองยังดี และได้ธำรงรักษาสืบทอดผ่านความทรงจำของผู้คนและนำมาก่อสร้างยังราชธานีแห่งใหม่ ซึ่งในแง่นี้จึงตีความได้ว่า รูปทรงของพระปรางค์วัดอรุณราชวรารามได้สะท้อนให้เห็นถึงการสืบทอดคติการสร้างพระมหาธาตุประจำเมืองจากกรุงศรีอยุธยามายังกรุงรัตนโกสินทร์ด้วยนั่นเอง

ภาพที่ 5: ภาพซ้าย คือ แบบสันนิษฐานพระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยา ภายหลังที่สมเด็จพระเจ้าปราสาททองโปรดให้บูรณปฏิสังขรณ์ โดยมีการสร้างพระปรางค์มุม และมีการยึดมุขอีกสามด้านให้ยาวเสมอด้านตะวันออกแล้วใส่พระปรางค์น้อยไว้บนสันหลังคามุข จึงทำให้พระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยามีสถานภาพเป็นพระปรางค์เก้ายอด และ ภาพขวา คือ แบบสามมิติแสดงรูปพระปรางค์วัดอรุณที่สันนิษฐานว่าได้รับอิทธิพลในการสร้างพระมหาธาตุประจำเมืองจากพระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยา

ดังจะเห็นได้ว่า ข้อมูลที่กล่าวถึงวัดพระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยาปรากฏอยู่ในเอกสารประเภทต่างๆ อย่างกระจัดกระจาย ทั้งนี้ เอกสารประเภทพระราชพงศาวดารก็กล่าวถึงเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องอย่างย่อ แต่มีคุณูปการในแง่ของการกำหนดอายุในการก่อสร้าง ตลอดจนเหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นภายในวัดพระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยา อย่างไรก็ดี เอกสารชิ้นสำคัญที่กล่าวถึงลักษณะทางสถาปัตยกรรมของวัดพระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยาก็เป็นเอกสารของคณะทูตานุทูตลังกาผู้มาเยือนกรุงศรีอยุธยาในช่วงแผ่นดินพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ซึ่งในทัศนะของคนอยุธยามองว่าเป็นช่วงเวลาแห่งความสงบสุข บ้านเมือง และพระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรือง แต่หลังจากนั้นไม่นานอยุธยา ก็ประสบ

กับภัยจากสงครามจนถึงกาลแตกดับ วัดพระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยา และวัดวาอารามอื่นๆ ต่างถูกทิ้งร้างไปจากการย้ายราชธานี อีกทั้ง ประสบปัญหาการลักลอบการขุดค้นเพื่อหาทรัพย์สินที่ผู้คนในอดีตกลบนาไว้เป็นพุทธบูชาเพื่อการสืบทอดพระพุทธศาสนา จนกระทั่งพระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยาได้ล้มพังทลายลงด้วยเงื่อนไขจากการเสื่อมสภาพของวัสดุก่อสร้าง ซึ่งเป็นผลมาจากการบูรณปฏิสังขรณ์ครั้งใหญ่ในสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททองที่มีการเพิ่มความสูงของพระปรางค์ซึ่งย่อมเพิ่มน้ำหนักอันมีมหาศาลต่อฐานราก รวมไปถึงการบูรณปฏิสังขรณ์ที่หมายจะให้รูปทรงต้องตามพระราชหฤทัย จึงมีการใช้วัสดุก่อสร้างจำพวกไม้มะค่าเป็นวัสดุก่อแทรกไประหว่างอิฐ ซึ่งในระยะแรกก็สามารถช่วยรับน้ำหนักได้ แต่เมื่อกาลเวลาล่วงเลยไปยาวนานจนถึงสมัยรัชกาลที่ 6 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ในราว พ.ศ. 2454 (จิราวรรณ แสงเพชร, 2552: 217) ทำให้บรรดาไม้มะค่าที่ใช้แทรกเพื่อรับน้ำหนักย่อมผุกร่อนตามกาลเวลา ทำให้การรับน้ำหนักของพระปรางค์มีปัญหาจนพังทลายลงมาในที่สุด

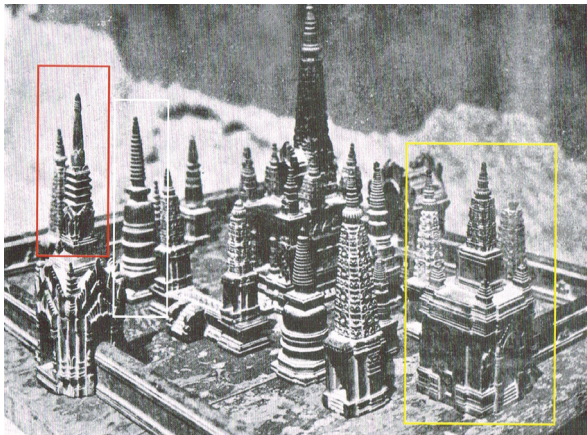
3.2 เจดีย์ราย/บริวารทรงปราสาทยอด (ภายในผังบริเวณที่ล้อมรอบด้วยระเบียงคด)

ข้อแตกต่างจากพระศรีรัตนมหาธาตุบุรีอีกประการ คือ พระศรีรัตนมหาธาตุยุยงยอนนั้น มีการก่อสร้าง “เจดีย์รายทรงปราสาท” ล้อมรอบองค์พระมหาธาตุ ซึ่งบางครั้งเรียกว่า “เจดีย์ทรงปราสาทยอดเจดีย์” มีลักษณะเป็นเจดีย์ที่มีฐานและเรือนธาตุอยู่ใน “ผังสี่เหลี่ยมยกเก็จ” กล่าวคือ เป็นการลดทอนผังพื้นของปราสาทลงกล่าวคือ อาคารปราสาทนั้นจะมีผังพื้นของอาคารตรงกลางเป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัสเพื่อรองรับหลังคาเรือนยอด และมีการยกมูขอกมาทั้งสี่ด้านเพื่อเป็นพื้นที่ใช้สอย แต่ทว่าการออกแบบเจดีย์ทรงปราสาทนั้นแทนที่จะเป็นการยกมูออกมายาว แต่กลับกดมุขให้หดเข้าไปจนเกือบจะเท่ากับผังพื้นสี่เหลี่ยมจัตุรัสของตัวเรือนหลัก ทั้งนี้ เมื่อพิจารณาแล้วจะเห็นว่ามุมประธานที่เทียบได้กับมุมของตัวเรือนนั้นจะมีขนาดใหญ่กว่ามุมของมุขที่ยื่นออกมา ทั้งนี้ในภาษาช่างเรียกว่า “ย่อมุม” หรือ “เพิ่มมุม” (สันติ เล็กสุขุม, 2548: 99-111) ก็ได้ ทั้งนี้เจดีย์ทรงปราสาทยอดส่วนใหญ่จะมีมุมรวมกันทั้งสี่ด้านรวมเป็นสิบสองมุมจึงเรียกว่า “ย่อมุมไม่สิบสอง” ทั้งนี้ บริเวณตัวเรือนของเจดีย์นั้นก็ออกแบบเป็นซุ้มจระนำซึ่งมีความหมายเชื่อมโยงไปถึงการเป็นมุขทั้งสี่ด้านของปราสาทนั่นเอง เหนือตัวเรือนขึ้นไปจะต่อด้วยยอดรูปทรงสถูปเจดีย์

ทั้งนี้ เกรียงไกร เกิดศิริ ได้เสนอว่าพัฒนาการของเจดีย์ทรงปราสาทยอดนี้น่าจะเกิดจากการถ่ายทอดรูปแบบสถาปัตยกรรมและนำมาสู่การลดทอน ดังกรณีศึกษาของ “กุฎยา” ในสถาปัตยกรรมพุกามซึ่งหมายถึง “เจดีย์วิหาร” ที่สามารถเข้าไปใช้สอยพื้นที่ภายในได้ มาสู่การลดทอนลงเป็นเพียงรูปทรงสัญลักษณ์เท่านั้น รวมทั้งได้รับอิทธิพลจากเจดีย์แบบปาละที่เข้ามามีบทบาทในเมืองพุกาม และเจดีย์ทรงปราสาทยอดของพุกามก็ได้ส่งอิทธิพลเข้ามายังล้านนาและสุโขทัยด้วย (เกรียงไกร เกิดศิริ, 2551: 84) นอกจากนี้ รองศาสตราจารย์ ดร. พิริยะ ไกรฤกษ์ เสนอว่าเจดีย์ทรงปราสาทยอดควรมีที่มาจากแนวคิดของ “วัชรบัลลังก์” ตามที่สนอดกราสได้เสนอไว้ (สนอดกราส เอเดรียน, เขียน, ภัทรพร สิริกาญจน, 2541: 104) ซึ่งแนวคิดดังกล่าวได้ถ่ายทอดมาสู่การสร้างเจดีย์บริวารที่วิหารมหาโพธิ์พุทธคยา ซึ่งยังปรากฏหลักฐานในหุ่นจำลองมหาโพธิ์วิหารพุทธคยาซึ่งมีจารึกว่าสร้างขึ้นในรัชกาลจักรพรรดิยงเลอ (Yong Le) (ครองราชย์ระหว่าง พ.ศ.1946-1967) ราชวงศ์หมิง (พิริยะ ไกรฤกษ์, 2555: 138)

ทั้งนี้ รองศาสตราจารย์ ดร. พริยะ ไกรฤกษ์ ได้กำหนดอายุของเจดีย์ทรงปราสาทยอดในล้านนา คือ เจดีย์ปราสาทยอดเชียงยืน วัดพระบรมธาตุหริภุญชัยให้มีอายุในราวพุทธศตวรรษที่ 22 ระหว่าง พ.ศ.2100-2150 และเจดีย์ปราสาทยอดวัดป่าสักเมืองเชียงใหม่ ในราวครึ่งหลังของพุทธศตวรรษที่ 23 (พริยะ ไกรฤกษ์, 2555: 138) เนื่องจากใช้ข้อมูลกล่าวถึงพระภิกษุตารณาทิเบตที่มาศึกษาคัมภีร์ที่วัดหริภุญชัย (พริยะ ไกรฤกษ์, 2555: 138) อย่างไรก็ตาม การกำหนดอายุเจดีย์ทรงปราสาทยอดเชียงยืนด้วยข้อมูลดังกล่าวได้ทำให้มีอายุน้อยลงกว่าที่ควรจะเป็น ซึ่งความเป็นจริงแล้วเจดีย์ทรงปราสาทยอดนั้นควรมีพัฒนาการอยู่ในล้านนามาก่อนหน้าโดยได้รับอิทธิพลมาจากพุกามดังกล่าวมาแล้วข้างต้น

อาจเป็นไปได้ว่ารูปทรงของเจดีย์ทรงปราสาทยังอาจมีรูปทรงที่มีลักษณะเฉพาะที่มีความหมายถึงการสร้างเจดีย์บรรจุอัฐิของพระบรมวงศานุวงศ์ชั้นสูงด้วยก็อาจเป็นไปได้ เนื่องจากรูปแบบของเจดีย์ทรงปราสาทยอดนี้เห็นได้ชัดว่าเป็นการบูรณาการรูปทรงของ “ปราสาท” และ “เจดีย์” เข้าอยู่ในสถาปัตยกรรมองค์เดียวกัน ซึ่งในประเด็นเรื่องการออกแบบสถาปัตยกรรมเจดีย์ทรงปราสาทยอดนี้ สันนิษฐานว่าสุโขทัยได้รับแรงบันดาลใจในการทำเจดีย์ทรงปราสาทนี้ต่อมาจากล้านนาซึ่งมีความนิยมในการก่อสร้างเจดีย์ทรงปราสาทนี้มาก่อนหน้าแล้ว เช่น เจดีย์วัดป่าสักเมืองเชียงใหม่ เจดีย์เชียงยืน วัดพระบรมธาตุหริภุญชัย เมืองหริภุญชัย เป็นต้น

ภาพที่ 6: หุ่นจำลองสำริดวิหารมหาโพธิพุทธคยาที่หล่อขึ้นในสมัยราชวงศ์หมีง รัชกาลจักรพรรดิยงเลอ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงเจดีย์แบบวัชรบัลลังก์ (กรอบสีแดง) ซึ่งรองศาสตราจารย์ ดร. พริยะ ไกรฤกษ์เสนอว่าส่งอิทธิพลในการสร้างเจดีย์ทรงปราสาทยอดในประเทศไทย ที่มา: พริยะ ไกรฤกษ์, กิ่งพุทธกาลพุทธศิลป์ไทย, กรุงเทพฯ: 2555, หน้าที่ 105.

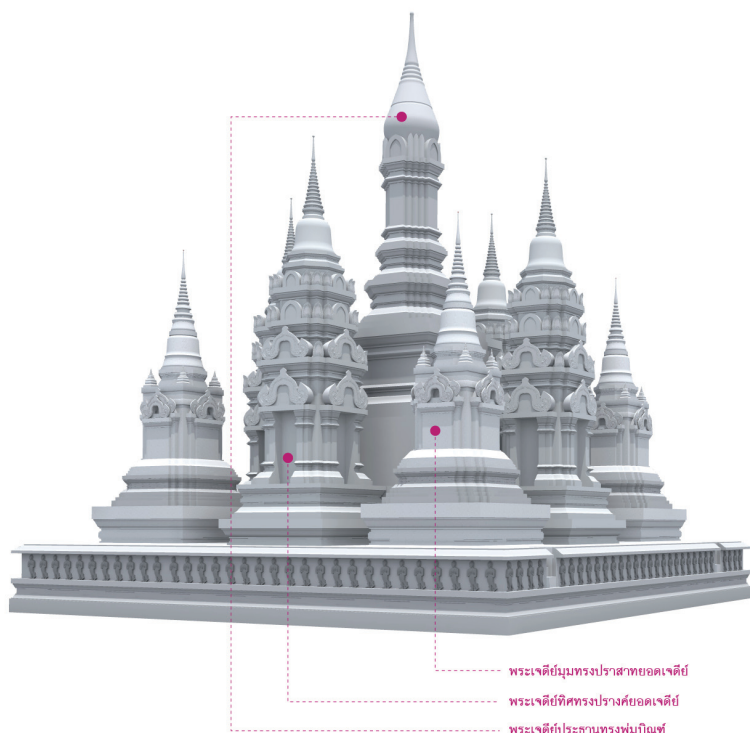
ศาสตราจารย์ เกียรติคุณ ดร. สันติ เล็กสุขุมกำหนดอายุการก่อสร้าง “เจดีย์ทรงปราสาทยอดเชียงยืน วัดพระบรมธาตุหริภุญชัย” ไว้ว่าควรจะสร้างในราวครึ่งแรกของพุทธศตวรรษที่ 19 (สันติ เล็กสุขุม, 2553: 170) รวมทั้งยังเสนอว่าอาจจะยังไม่อาจยุติได้ว่าควรสร้างในช่วงสมัยปลายหริภุญชัยหรือสมัยต้นของล้านนา (สันติ เล็กสุขุม, 2549: 93) ทั้งนี้ศาสตราจารย์ ดร. ศักดิ์ชาย สายสิงห์ ได้กำหนดอายุเจดีย์เชียงยืนอยู่ในราวปลายสมัยหริภุญชัยจนถึงต้นสมัยล้านนาตอนต้น (ศักดิ์ชาย สายสิงห์, 2546: 74) สำหรับลวดลายตกแต่งนั้นควรมาป็นบูรณะเสริมในชั้นหลังราวพุทธศตวรรษที่ 21 (ศักดิ์ชาย สายสิงห์, 2546: 74) ในขณะที่อาจารย์จิรศักดิ์ เดชวงศ์ญา เสนอว่าส่วนยอดนั้นน่าจะมียุ่ก่อนพุทธศตวรรษที่ 19 (จิรศักดิ์ เดชวงศ์ญา, 2531: 18)

สำหรับ “เจดีย์ทรงปราสาทยอดวัดป่าสักเชียงแสน” ศาสตราจารย์ เกียรติคุณ ดร. สันติ เล็กสุขุม กำหนดอายุในราวกลางพุทธศตวรรษที่ 19 (สันติ เล็กสุขุม, 2553: 156) และศาสตราจารย์ ดร. ศักดิ์ชาย สายสิงห์ได้อภิปรายในประเด็นเรื่องลวดลายที่ประดับตกแต่งจึงให้ข้อเสนอว่าควรสร้างขึ้นในราวต้น หรือกลางพุทธศตวรรษที่ 19 และแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์กันระหว่างแรงบันดาลใจจากหลากหลายแหล่ง อาทิ พุกาม จีน เป็นต้น (ศักดิ์ชาย สายสิงห์, 2546: 79) ทั้งนี้ จากการศึกษาของอาจารย์จิรศักดิ์ เดชวงศ์ญา มีข้อเสนอว่า แม้ว่าเจดีย์วัดป่าสักจะถูกสร้างขึ้นภายใต้แรงบันดาลใจในรูปแบบมาจากหลายแหล่ง โดยเฉพาะพุกามก็ตาม หากแต่แหล่งที่สำคัญนั้น คือ ศิลปะทวารวดี (จิรศักดิ์ เดชวงศ์ญา, 2539: 48)

ภาพที่ 7: ภาพซ้าย คือ เจดีย์วัดป่าสัก เมืองเชียงแสน จังหวัดเชียงราย และภาพขวา คือ เจดีย์เชียงยืน วัดพระธาตุทวารวดี เมืองทวารวดี จังหวัดลำพูน

ทั้งนี้ การออกแบบวางผังที่มีสร้างเจดีย์รายทรงปราสาทล้อมรอบพระปรางค์ประธานนั้น ปรากฏมีอยู่ที่วัดมหาธาตุสุโขทัย ซึ่งจากการศึกษาของวิโรจน์ ชีวสุทธาวรรให้ข้อเสนอว่า เจดีย์รายทรงปราสาทยอดที่สร้างล้อมรอบเจดีย์ประธานทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ที่วัดพระศรีรัตนมหาธาตุสุโขทัยนั้นควรสร้างขึ้นในปี พ.ศ. 1927 หลังจากที่พระมหาธรรมราชาลิไทเสด็จสวรรคต (วิโรจน์ ชีวสุทธาวรร. 2545: 93-94) เนื่องจากมีการค้นพบจารึกกล่าวถึงการบูรณปฏิสังขรณ์สถูปเจดีย์บรรจุอัฐิพระมหาธรรมราชาลิไทในเจดีย์รายทรงปราสาทองค์หนึ่ง จึงทำให้สามารถกำหนดอายุการก่อสร้างเจดีย์รายทรงปราสาทนี้ได้ชัดเจน (พิเศษ เจียจันทร์พงษ์, 2536: 94) และจากหลักฐานดังกล่าวทำให้ทราบถึงธรรมเนียมในการก่อสร้างเจดีย์บรรจุอัฐิเป็นเจดีย์รายอยู่ภายในวัดพระศรีรัตนมหาธาตุอันเปรียบเสมือนการได้เฝ้าหน้าองค์พระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธองค์ตราบนานแสนนานด้วยนั่นเอง ทั้งนี้ จึงเห็นได้ว่า หากพิจารณาในลำดับทางประวัติศาสตร์แล้ว เจดีย์ทรงปราสาทยอดในล้านนาทั้ง เจดีย์ปราสาทยอดเชียงยืน วัดพระบรมธาตุทวารวดี และเจดีย์ทรงปราสาทยอดวัดป่าสัก เมืองเชียงแสน ล้วนแต่สร้างขึ้นก่อนหน้าเจดีย์ทรงปราสาทยอดที่สร้างเป็นเจดีย์มุมของเจดีย์ประธานวัดพระศรีรัตนมหาธาตุสุโขทัย

ภาพที่ 8: แบบสถาปัตยกรรมแสดง
เจดีย์ประธานวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ
สุโขทัย ซึ่งเป็นเจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์
และมีเจดีย์ทิศทรงปราสาทยอดเจดีย์
และเจดีย์มณฑปทรงปราสาทยอดเจดีย์

หากพิจารณาประวัติศาสตร์อยุธยาในช่วงเวลาดังกล่าวจะเห็นว่า อยุธยาได้พยายามขยายชั้นขัณฑสีมาออกไปยังหัวเมืองฝ่ายเหนือ คือ เมืองพิษณุโลก เมืองซำแกว เมืองเชียงใหม่ และเมืองลำปาง มาตั้งแต่รัชกาลสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1 (พระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐ, 2542: 212) ซึ่งศาสตราจารย์ เกียรติคุณ ดร. สันติ เล็กสุขุมก็สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นในรัชกาลสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1 ในปีพ.ศ. 1917 (สันติ เล็กสุขุม, 2541: 30) เพราะฉะนั้นนับตั้งแต่รัชกาลสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1 อยุธยานั้นรู้จักหัวเมืองฝ่ายเหนือเป็นอย่างดีในการนี้ จึงอาจจะเป็นได้ว่าอยุธยาได้รับแรงบันดาลใจในการออกแบบสถาปัตยกรรมเจดีย์ทรงปราสาท และมีการวางผังให้สถาปัตยกรรมดังกล่าวทำหน้าที่เป็นเจดีย์รายล้อมรอบองค์พระมหาธาตุด้วย ทั้งนี้แสดงให้เห็นว่าแบบแผนการสร้างสรรค์เจดีย์ทรงปราสาทล้อมรอบเจดีย์ประธานที่วัดมหาธาตุสุโขทัยที่เพิ่งถูกสร้างในปี พ.ศ. 1927 ก็ได้ส่งอิทธิพลเนื่องต่อมายังการสร้างเจดีย์รายทรงปราสาทที่ล้อมรอบเป็นบริวารของพระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยา ทว่าก็มีการสร้างสรรค์รูปทรงอันงดงามแตกต่างไปจากรูปทรงเดิมทว่ายังทิ้งร่องรอยของแรงบันดาลใจอยู่ โดยเฉพาะการใช้ชุดฐานแบบบัวลูกฟักซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของฐานของสถาปัตยกรรม (สันติ เล็กสุขุม, 2548: 171) นอกจากนี้ ส่วนเรือนยอดของเจดีย์ทรงปราสาทยอดเหนือองค์ระฆังที่ต่อเนื่องไปเป็นเรือนยอดที่เป็นปล้องโหนดขนาดใหญ่โดยไม่มีบัลลังก์นี้ยังสะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์กับเจดีย์แบบพม่าซึ่งรับผ่านล้านนามาด้วย (สันติ เล็กสุขุม, 2553: 241) ยังมีพระมหาธาตุวัดพระรามอีกองค์ที่มีการออกแบบวางผังให้มีการก่อสร้างเจดีย์รายทรงปราสาทล้อมรอบซึ่งก็เป็นพระมหาธาตุที่สร้างขึ้นในรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีด้วยเช่นกัน

ภาพที่ 9: เจดีย์มุนทรงปราสาทยอดเจดีย์
ของพระมหาธาตุวัดพระราม สร้างในรัชกาล
สมเด็จพระรามาเมศวร

3.3 มณฑปปริวาร

จากเอกสารพระราชพงศาวดารอยุธยาได้กล่าวถึงเหตุการณ์ “สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 2” หรือพระนามที่เป็นที่รู้จักกันคือ “สมเด็จพระเจ้าสามพระยา” ที่พระองค์ทรงยกกองทัพไปยึดเมืองพระนครศรีอยุธยาอยู่ภายใต้พระราชอำนาจได้ในครั้งนั้นโปรดเกล้าฯ ให้เคลื่อนย้ายประติมากรรมสำริดรูปต่างๆ จากเมืองพระนครศรีอยุธยาไปยังกรุงศรีอยุธยา ทั้งนี้ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ได้กล่าวแต่เพียงว่า “...ครั้งนั้นท่านจึงให้พาญาแก้วพาญาไท แลรูปภาพทั้งปวงมายังกรุงศรีอยุธยา” (พระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐ, 2542: 214) สำหรับพระราชพงศาวดารกรุงสยามฯ ให้ข้อมูลว่า “ท่านจึงให้เอาพาญาแก้ว พาญาไท แลครอบครัว แลทั้งรูปพระโค รูปสิงห์สัตว์ทั้งปวงมาด้วย ครั้นถึงกรุงศรีอยุธยาจึงให้เอารูปสัตว์ทั้งปวงไปบูชาไว้ ณ วัดพระศรีรัตนธาตุบ้าง ไปไว้วัดพระศรีสรรเพชญ์บ้าง” (พระราชพงศาวดารกรุงสยาม จากต้นฉบับของบริติชมิวเซียม กรุงลอนดอน, 2542: 15) สำหรับพระราชพงศาวดารอยุธยาฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) กล่าวว่า “...ท่านจึงให้เอาพาญาแก้ว พาญาไท และครอบครัว ทั้งพระโค รูปสิงห์สัตว์ทั้งปวงมาด้วย ครั้นถึงพระนครศรีอยุธยาจึงให้เอารูปสัตว์ทั้งปวงไปบูชาไว้ ณ พระศรีรัตนมหาธาตุบ้าง ไว้วัดพระศรีรัตนมหาธาตุบ้าง ไว้วัดพระศรีสรรเพชญ์บ้าง” (พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม), 2542: 216)

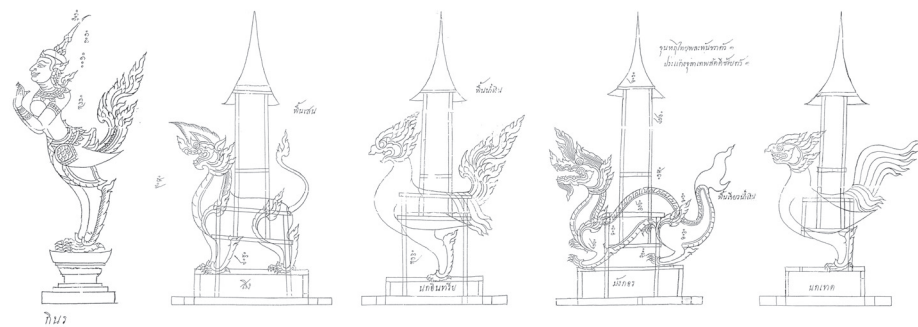
จะเห็นว่าพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับหลวงประเสริฐอักษรณีนั้นไม่ได้บอกว่าเมื่อนำประติมากรรมเหล่านั้นมาแล้วโปรดเกล้าฯ ให้นำไปประดิษฐานที่ใด ส่วนเอกสารอีก 2 ฉบับได้บอกว่าให้ไปประดิษฐานที่วัดพระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยา และวัดพระศรีสรรเพชญ์ ซึ่งคงเป็นการเขียนขยายความขึ้นในภาพหลังเมื่อเห็นว่าประติมากรรมเหล่านั้นไปประดิษฐานอยู่ที่ใดบ้าง เนื่องจากในรัชกาลสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 2 นั้น วัดพระศรีสรรเพชญ์ยังไม่ได้สร้าง นอกจากนี้ ข้อมูลที่กล่าวในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) อาจจะตีความไปได้อีกว่ายังมีการนำประติมากรรมไปประดิษฐานที่วัดอื่นที่มีพระมหาธาตุเป็นประธานของวัดอีกด้วย ซึ่งในการศึกษานี้ จึงสันนิษฐานว่าประติมากรรมต่างๆ นั้นควรนำมาตั้งอยู่ล้อมรอบพระศรีรัตนมหาธาตุ และมีการสร้างมณฑปคลุมไว้ ต่อมาประติมากรรมเหล่านี้ได้ถูกเคลื่อนย้ายต่อไปยังกรุงหงสาวดีเมื่อคราวเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 1 ในปี พ.ศ. 2099 ดังกล่าวไว้ในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) ความว่า “พระเจ้าหงสาวดีก็ให้เขาเอาครว้อพยพชาวพระนคร แลรูปภาพทั้งปวงในหน้าพระบันชัณสิงคนั้นส่งไปเมืองหงสาวดี...” (พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม), 2542: 272) ซึ่งบ่งชี้ว่าได้ขนเอาประติมากรรมเหล่านี้ไป ต่อมาเมื่อยะไข่ยกทัพมาตีเมืองหงสาวดีก็ได้ขนย้ายรูปหล่อสำริดเหล่านี้ไปยังแคว้นยะไข่ และเมื่อพระเจ้าปดุงตีแคว้นยะไข่ได้สำเร็จก็โปรดให้ขนรูปหล่อสำริด พร้อมกับอัญเชิญพระมหามัณีนีมาประดิษฐานยังเมืองมณฑะเลย์

ภาพที่ 10: ตัวอย่างประติมากรรมสำริดเท่าที่ยังหลงเหลืออยู่ที่มณฑะเลย์ กล่าวคือ เมื่อสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 2 (เจ้าสามพระยา) ให้ขนย้ายมาจากเมืองพระนครและนำมาถวายไว้ที่วัดพระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยา ต่อมาคราวเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 1 พระเจ้าบุเรงนองให้ขนย้ายไปยังเมืองหงสาวดีและเมื่อกองทัพยะไข่มีชัยเหนือเมืองหงสาวดีก็นำไปไว้ที่แคว้นยะไข่ จนกระทั่งพระเจ้าปดุงตีแคว้นยะไข่สำเร็จ จึงโปรดเกล้าฯ ให้ขนย้ายมาพร้อมกับการอัญเชิญพระมหามัณีนีมายังกรุงมณฑะเลย์

แม้ว่ากองทัพพระเจ้าบุเรงนองจะได้ชนประติมากรรมสำริดเหล่านี้ไปจากวัดพระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยาจนหมดสิ้นก็ตาม หากแต่ในช่วงเวลาต่อมาคงได้มีการหล่อประติมากรรมสำริดขึ้นใหม่ทดแทน แต่ทว่าคงไม่หลงเหลือถึงปัจจุบันด้วยภัยของสงครามคราวเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 ดังกล่าวถึงในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพัน พลีต คงเหตุการณ์คราวที่สมเด็จพระเจ้าปราสาททองจะบูรณปฏิสังขรณ์พระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยา กล่าวว่า “...เมื่อสองสามเดือนที่แล้วพระองค์ศรีธรรมราชาธิราชได้ทรงให้รื้อวัดจนถึงฐานและทรงย้ายรูปหล่อทองแดงซึ่งประดิษฐานอยู่นั้นออกไปไกลหลายวา เพื่อที่จะสร้างวัดใหม่ ณ ที่ประดิษฐานรูปหล่อทองแดง...” (พระราชพงศาวดารอยุธยา ฉบับวันวลิต, 2546: 247)

จากการสำรวจรังวัดพบว่า ซากมรดกทางสถาปัตยกรรมส่วนที่เหลือนั้นมีลักษณะเป็นฐานสี่เหลี่ยม หรือสี่เหลี่ยมย่อมุม ตั้งอยู่สลับหว่างกับเจดีย์บริวารที่เรียงรายอยู่รอบองค์พระศรีรัตนมหาธาตุ ฐานดังกล่าวมีการก่อเป็นเสาอิฐย่อมุม เว้นตรงกลางไว้จึงทำให้ผังพื้นที่เหลืออยู่นั้นมีลักษณะเป็นผังของมณฑปโถง จึงสันนิษฐานว่าเป็นที่ตั้งประดิษฐานประติมากรรมหล่อสำริดที่ถูกเคลื่อนย้ายมาจากเมืองพระนครเพื่อถวายเป็นพุทธรูปบูชาแก่องค์พระศรีรัตนมหาธาตุ และทำให้ความหมายของพระปรารักษ์พระศรีรัตนมหาธาตุมีความหมายของการเป็นเขาพระสุเมรุโดยสมบูรณ์เพราะฉะนั้น แม้ว่ารูปหล่อสำริดเหล่านี้จะถูกเคลื่อนย้ายไปยังเมืองหงสาวดีก็จึงได้มีการหล่อรูปประติมากรรมหล่อสำริดมาติดตั้งใหม่ทดแทนนั่นเอง นอกจากนี้ การนำรูปหล่อสำริดรูปสัตว์หิมพานต์ยังสะท้อนให้เห็นในธรรมเนียมการสร้างหุ่นรูปสัตว์หิมพานต์ตกแต่งรอบพระเมรุสำหรับพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพกษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ด้วยนั่นเอง

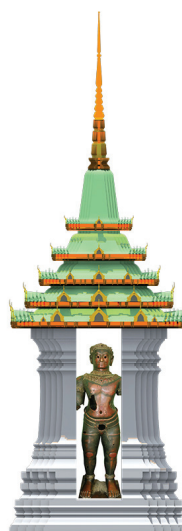
ภาพที่ 11: ตัวอย่างรูปสัตว์ที่ใช้ตกแต่งโดยรอบพระเมรุที่ช่วยสร้างความหมายของนัยที่เชื่อมต่อกับเขาพระสุเมรุได้แจ่มชัดขึ้น

สำหรับการสันนิษฐานรูปแบบสถาปัตยกรรมมณฑปบริวารจึงเลือกใช้ลักษณะมณฑปเครื่องไม้ที่มีรูปทรงแบบมณฑปในสมัยอยุธยาตอนปลายที่ยังสืบทอดรูปแบบต่อเนื่องมาจนกระทั่งรัตนโกสินทร์ในการขึ้นรูปทรงสถาปัตยกรรมมณฑปปลาย เนื่องจากเมื่อพิจารณาผังพื้นที่มีลักษณะเป็นมณฑปที่มีพื้นที่ตรงกลางโล่งสำหรับติดตั้งประติมากรรมหล่อสำริด และจะเห็นได้ว่าชุดเสาตั้ง

กล่าวนั้นไม่มีกำลังเพียงพอที่จะรับเรือนยอดเครื่องก่อซึ่งมีน้ำหนักมากได้ เพราะฉะนั้นแนวทางการสันนิษฐานรูปแบบที่น่าจะเป็นของอาคารส่วนนี้จึงน่าจะเป็นมณฑปหลังคาเป็นเครื่องไม้ อย่างไรก็ตามรูปแบบสถาปัตยกรรมนั้นอาจจะเป็นเช่นไรก็ได้ หากแต่ระบบโครงสร้างนั้นเห็นจะไม่หนีไปจากที่กล่าวมา นอกจากนี้ ศาสตราจารย์ เกียรติคุณ ดร. สันติ เล็กสุขุม ได้ให้ข้อเสนอว่าลวดลายปูนปั้นที่ตกแต่งอยู่นั้นแสดงถึงการสร้างในสมัยอยุธยาตอนปลายซึ่งมาก่อนสร้างแท่นในภายหลัง (สันติ เล็กสุขุม, 2522: 65) ซึ่งการกำหนดอายุดังกล่าวนี้ก็สอดคล้องกับข้อเสนอ

ภาพที่ 12: ซากฐาน และเสาศาของมณฑปบริวารที่สร้างอยู่ล้อมรอบพระศรีรัตนมหาธาตุสลับหว่างกับเจดีย์บริวารทรงปราสาทยอด สันนิษฐานว่าเป็นที่ติดตั้งรูปหล่อสำริด ทั้งนี้ส่วนของหลังคาควรจะเป็นเครื่องยอดโครงสร้างไม้ เพราะเสาศีรษะเครื่องก่อไม่น่าจะรับน้ำหนักได้

3.4 เจดีย์มูม ระเบียงคด

เจดีย์มูมนั้นถูกสร้างขึ้นอยู่ตรงบริเวณมุมของผังบริเวณภายในวงล้อมของพระระเบียงคดสืบเนื่องจากว่าเจดีย์มูมทั้ง 4 องค์นี้ นั้นคงมีเพียงองค์ด้านตะวันออกเฉียงเหนือเพียงองค์เดียวที่อยู่ในสภาพที่เห็นรูปแบบสถาปัตยกรรมชัดเจน ในขณะที่เจดีย์องค์อื่นๆ ทั้งหลายลงมากคงเหลือแต่ส่วนฐานและได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์ใหม่แต่ทว่าดูแล้วระเบียงสัดส่วนนั้นผิดเพี้ยนไปมาก จนทำให้ทำการศึกษาลักษณะทางสถาปัตยกรรมได้ค่อนข้างยาก ทั้งนี้ สามารถจำแนกรูปแบบสถาปัตยกรรม และรูปแบบที่ควรจะเป็นของเจดีย์มูมได้ดังต่อไปนี้

3.4.1 เจดีย์มูมทางด้านตะวันออก

สำหรับเจดีย์ในรูปแบบดังกล่าวนี้ มีชื่อเรียกหลักๆ ในทางวิชาการ 2 ชื่อด้วยกัน คือ “เจดีย์เหลี่ยมย่อมุม” และ “เจดีย์เหลี่ยมเพิ่มมุม” อย่างไรก็ตาม เนื่องจากเจดีย์คูทางด้านหน้า หรือทางทิศตะวันออกของผังบริเวณภายในระเบียงคดนั้นมีลักษณะเป็น “เจดีย์ทรงปราสาท” ในที่นี้ จึงขอเรียกชื่อว่า “เจดีย์ทรงปราสาทผังเหลี่ยมย่อมุม” ทั้งนี้ องค์มุมด้านตะวันออกเฉียงใต้ได้พังทลายลง และได้รับการบูรณะส่วนฐานขึ้นใหม่ และองค์มุมด้านตะวันออกเฉียงเหนือยังคงสภาพโดยรวมค่อนข้างสมบูรณ์ คงถูกปฏิสังขรณ์ซ่อมเฉพาะส่วนยอดจนสมบูรณ์

สำหรับรูปแบบสถาปัตยกรรมของเจดีย์ทรงปราสาทผึ้งสี่เหลี่ยมย่อมุมนี้มีรูปทรงคล้ายกับเจดีย์ศรีสุริโยทัยวัดสวนหลวงสวรวัตร เจดีย์ประธานวัดญาณเสน เจดีย์ภูเขาทอง ซึ่งศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร. สันติ เล็กสุขุม สันนิษฐานว่าเป็นเจดีย์ที่ก่อสร้างอยู่ในช่วงสมัยอยุธยาตอนกลาง (สันติ เล็กสุขุม, 2544: 97-100) และได้เสนอว่าเจดีย์รูปแบบนี้สร้างขึ้นครั้งแรกในรัชกาลสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ สำหรับอาจารย์ น.ณ ปากน้ำ ได้ให้ข้อเสนอว่ารูปแบบเจดีย์แบบผึ้งสี่เหลี่ยมย่อมุมนั้นเป็นรูปแบบที่พัฒนาต่อเนื่องมาจากปรางค์ และกำหนดอายุของเจดีย์องค์นี้ว่ามีมาตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนกลางเป็นต้นมา (น. ณ ปากน้ำ, 2540: 225) และอาจารย์สุรินทร์ ศรีสังข์งามได้เสนอว่ารูปแบบเจดีย์แบบนี้สร้างขึ้นเป็นครั้งแรกในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ดังจะเห็นได้ว่ารูปแบบสถาปัตยกรรมของเจดีย์แบบนี้ยังไม่มีจุดยุติว่าถูกสร้างขึ้นในช่วงเวลาใด เนื่องจากมีผู้สันนิษฐานไปในทิศทางที่ต่างกันไปตามกรอบความคิด และเครื่องมือของศาสตร์ที่ต่างกันไป อย่างไรก็ตาม รูปทรงทางสถาปัตยกรรมโดยรวมของเจดีย์ทรงปราสาทผึ้งสี่เหลี่ยมย่อมุมคูหนาดังกล่าวนั้นมีรูปแบบที่ใกล้เคียงกับเจดีย์ประธานวัดญาณเสนมากกว่าเจดีย์องค์อื่นๆ ทั้งนี้ เจดีย์ประธานวัดญาณเสนนั้นไม่มีหลักฐานบ่งชี้ว่าสร้างขึ้นในสมัยใด แต่ในการศึกษาของสุรินทร์ ศรีสังข์งาม ซึ่งใช้ระเบียบวิธีทางประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมให้ข้อเสนอว่า เจดีย์วัดญาณเสนนั้นควรสร้างขึ้นในสมัยรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (สุรินทร์ ศรีสังข์งาม, 2548: 214)

นอกจากนี้ หากพิจารณาในแง่ความนิยมในการสร้างเจดีย์ผึ้งสี่เหลี่ยมย่อมุมเป็น “เจดีย์คู่” จะเห็นว่านิยมมากในสมัยพระเจ้าปราสาททอง อาทิเช่น เจดีย์คู่น้ำวัดไชยวัฒนาราม และเจดีย์คู่วัดชุมพลนิการามานั้น จึงสันนิษฐานว่าอาจมีการซ่อมแปลงรูปทรงเจดีย์คู่น้ำที่มีรูปแบบเป็นเจดีย์ที่มีองค์ระฆังบนชูฐานผิงแปดเหลี่ยมแบบเดิมมาเป็นเจดีย์ทรงปราสาทในผึ้งสี่เหลี่ยมย่อมุมในสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททองพร้อมกับการบูรณปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนมหาธาตุยุพราชรังสฤษฎิ์ หรืออาจจะก่อสร้างขึ้นในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ตามการข้อเสนอว่าเจดีย์ประธานวัดญาณเสนซึ่งมีรูปทรงพ้องกับเจดีย์องค์นี้ ทั้งนี้ อาจสร้างขึ้นในคราวเดียวกับการบูรณปฏิสังขรณ์ระเบียงคดที่แลเห็นการเจาะช่องประทีปอันเป็นเอกลักษณ์สำคัญของศิลปสถาปัตยกรรมสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

จากที่กล่าวมาข้างต้น จึงมีข้อสังเกตว่า มีจาริตในการสร้างเจดีย์ประจำมุมของพระศรีรัตนมหาธาตุยุพราชมาตั้งแต่สมัยเมื่อแรกสร้างแล้ว และอย่างน้อยต้องมีมาก่อนหน้าการที่สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 2 หรือสมเด็จพระเจ้าสามพระยาสร้างวัดราชบูรณะ จนกระทั่งมีการบูรณปฏิสังขรณ์เจดีย์มุมคู่น้ำด้านหน้าทางทิศตะวันออกด้วยการใช้รูปทรงของเจดีย์ทรงปราสาทผึ้งสี่เหลี่ยมย่อมุมมาก่อสร้างเป็นเจดีย์คู่น้ำด้านหน้า ซึ่งนัยยะของการก่อสร้างเจดีย์รูปทรงดังกล่าวนี้ อาจมีความสัมพันธ์กับเจดีย์ที่อุทิศส่วนกุศลสำหรับบุคคล หรือบรรจุนิคมของผู้วายชนม์ด้วยก็ได้ ดังตัวอย่างเช่น เจดีย์ผิงสี่เหลี่ยมย่อมุมคู่น้ำวัดไชยวัฒนาราม เจดีย์ผิงสี่เหลี่ยมย่อมุมคู่น้ำวัดชุมพลนิการาม และแม้แต่เจดีย์ผิงสี่เหลี่ยมย่อมุมคู่น้ำปราสาทพระเทพบิดรซึ่งพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ได้สร้างเพื่ออุทิศพระราชนิพนธ์ถวายพระปฐมบรมราชชนก และพระบรมราชมารดาของพระองค์ ซึ่งข้อสังเกตเรื่องรูปแบบของเจดีย์ผิงสี่เหลี่ยมย่อมุมกับการเป็นเจดีย์ที่มีนัยยะความสัมพันธ์กับบุคคลที่กล่าวมานี้จำเป็นต้องทำการศึกษาเชิงลึกต่อไป

3.4.2 เจดีย์มูมทางด้านตะวันตก

เจดีย์คูทางด้านหลัง หรือทางทิศตะวันตกของผังบริเวณภายในระเบียงคด มีลักษณะเป็น “เจดีย์ทรงระฆังบนชุดฐานผังแปดเหลี่ยม” ทั้งนี้ องค์มูมทางด้านตะวันตกเฉียงใต้ได้พังทลายลง และได้รับการบูรณะส่วนฐานขึ้นใหม่ และองค์มูมด้านตะวันตกเฉียงเหนือยังคงสภาพโดยรวมถึงส่วนองค์ระฆัง ส่วนบัลลังก์และปล้องไฉนพังลงมา ซึ่งปัจจุบันยังไม่ได้รับการปฏิสังขรณ์

ทั้งนี้ เจดีย์ทรงระฆังบนชุดฐานผังแปดเหลี่ยมนี้ ปรากฏมาตั้งแต่ในสมัยอยุธยาตอนต้น ดังตัวอย่างของการก่อสร้างเจดีย์รูปทรงดังกล่าวเป็นเจดีย์มูมบนฐานไพทีที่พระมหาธาตุประธานวัตราชบูรณะ ซึ่งแน่ชัดว่าสร้างขึ้นพร้อมกับพระมหาธาตุวัตราชบูรณะด้วย นอกจากนี้ก็ยังมีการสร้างเจดีย์แบบนี้ที่อื่นๆ เช่น เจดีย์วัดชะราม เป็นต้น

4. สรุปผลการศึกษา

จากการศึกษา “รูปแบบสถาปัตยกรรมขององค์พระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยา ที่ได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์ใหม่ในสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง” ในปี พ.ศ. 2176 ซึ่งการศึกษาในส่วนนี้ใช้ข้อมูลทางประวัติศาสตร์ ภาพถ่ายเก่า และข้อมูลจากการกับการสำรวจจริงวัด ซึ่งพบว่า มีการแก้ไขทรวดทรงของพระมหาธาตุให้สูงเพียวขึ้นกว่าเดิม จาก 19 วา หรือเท่ากับประมาณ 38 เมตร เป็น 1 เส้น 2 วา หรือเท่ากับประมาณ 44 เมตร สำหรับบนพสุลใช้ของเดิมที่สูง 3 วา หรือประมาณ 6 เมตร นอกจากการซ่อมแก้สัดส่วนของเรือนยอดแล้ว ยังมีการก่ออิฐเสริมเป็นมุขอีก 3 ด้านและมีการก่อสร้างสถาปทรงปราศน์บนสันหลังคามุขทิศทั้ง 4 ด้าน รวมทั้งคงมีการบูรณยอดด้วยทองจังโกและปิดทองเช่นเดียวกับพระมหาธาตุวัดไชยวัฒนาราม เนื่องจากคณะทูตลังกาที่เข้ามาเยี่ยมเยือนในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศได้กล่าวว่าพระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยามีลักษณะเรือนยอดเป็นพระปราศน์ 5 ยอดปิดทอง ทั้งนี้ มีข้อเสนอว่าพระปราศน์มูมที่อยู่บนฐานไพทีนั้นก็ควรจะถูกสร้างขึ้นในช่วงเวลาเดียวกันนี้ และได้ทำให้รูปทรงโดยรวมของพระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยามีลักษณะเป็นพระปราศน์ 9 ยอดด้วย

สำหรับ “เจดีย์บวรพรตปราสาททอง” นั้น ควรจะสร้างมาตั้งแต่ระยะแรกของการสร้างวัดในช่วงรัชกาลสมเด็จพระรามาเสวร โดยได้รับแรงบันดาลใจจากเจดีย์ทรงปราสาทบวรพรตของเจดีย์วัดมหาธาตุสุโขทัย ซึ่งสร้างในปี พ.ศ. 1927 สำหรับ “มณฑปปราย” สันนิษฐานว่าสร้างมาตั้งแต่รัชกาลสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 2 (เจ้าสามพระยา) เพื่อวางรูปหล่อสำริดที่นำมาจากเมืองพระนครที่ทรงถวายเป็นพุทธบูชา อย่างไรก็ดี ในคราวเสียกรุงศรีอยุธยาคงได้ถูกรื้อเพื่อขนเอารูปหล่อสำริดดังกล่าวไปยังเมืองหงสาวดี แต่คงได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์และหล่อรูปสำริดขึ้นใหม่อีกครั้ง เนื่องจากเอกสารจดหมายเหตุชาวต่างชาติได้กล่าวถึงรูปสำริดดังกล่าวอีกครั้งในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง สำหรับ “เจดีย์มูม” ตรงรักแร้ระเบียงคดด้านใน ซึ่งควรจะสร้างมาแต่เดิมในราชรัชกาลสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 2 (เจ้าสามพระยา) เป็นเจดีย์ทรงระฆังบนฐานผังแปดเหลี่ยม ซึ่งต่อมาเจดีย์คูหน้าได้ถูกซ่อมเปลี่ยนเป็นเจดีย์ทรงปราสาททองผังสี่เหลี่ยมย่อมุมซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นการซ่อมในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

บรรณานุกรม

- (2542). “พระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐ”. ใน ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 1. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- (2542). “พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)”. ใน ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 3. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- (2542). “พระราชพงศาวดารกรุงสยาม จากต้นฉบับของบริติชมิวเซียม กรุงลอนดอน” ใน ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 3. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- เกรียงไกร เกิดศิริ. (2551). พுகาม การก่อรูปของสถาปัตยกรรมจากก้อนอิฐแห่งศรัทธา. กรุงเทพฯ: อุษาคเนย์.
- เกรียงไกร เกิดศิริ และคณะ. (2558). การพัฒนาระบบการสื่อความหมายมรดกทางสถาปัตยกรรมผ่านระบบอินเตอร์เน็ตกรณีศึกษา วัดมหาธาตุอยุธยา. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- เกรียงไกร เกิดศิริ. “พระศรีรัตนมหาธาตุหลักกรุงศรีอยุธยา: ความ Yogyakarta ในประวัติศาสตร์การสถาปนา” ใน วารสารหน้าจั่วฉบับประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม และสถาปัตยกรรมไทย. ปีที่ 12 (มกราคม-ธันวาคม 2558)
- เกรียงไกร เกิดศิริ และบุญยกร วชิระเธียรชัย. (2557). “พัฒนาการของผังบริเวณวัดพระบรมธาตุนครศรีธรรมราชจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ และการสำรวจภาคสนาม”. ใน วารสารหน้าจั่วฉบับสถาปัตยกรรม การออกแบบ และสภาพแวดล้อม. ปีที่ 28 ประจำปีการศึกษา 2557. หน้า 81-118.
- เกรียงไกร เกิดศิริ, อิศรชัย บุณยะอรุณ และตะวัน วีระกุล. “สมมติฐานบางประการเกี่ยวกับรูปแบบทางสถาปัตยกรรมพระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยาในสมัยเมื่อแรกสถาปนา” ใน วารสารหน้าจั่วฉบับสถาปัตยกรรม การออกแบบ และสภาพแวดล้อม. ฉบับที่ 29 (มกราคม-ธันวาคม 2558) หน้า 225-248.
- กรมศิลปากร. (2546). “พระราชพงศาวดารอยุธยา ฉบับวันวลิต”. ใน รวมบันทึกประวัติศาสตร์อยุธยาของฟาน ฟลิต (วัน วลิต). กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- จิรศักดิ์ เดชวงศ์ญา. (2531). เครื่องยอดลำพูน. เอกสารประกอบการศึกษาวิชาการศึกษาศาปัตยกรรมไทยชั้นสูง บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร. กรุงเทพฯ: มปป.
- จิรศักดิ์ เดชวงศ์ญา. (2539). พระเจดีย์เมืองเชียงแสน. เชียงใหม่: สุริวงศ์บุ๊คเซนเตอร์.
- จีราวรรณ แสงเพชร. (2552). ระบบการจัดและการประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุในประเทศไทย. วิทยานิพนธ์ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเทพฯ. (2546). “จดหมายเหตุระยะทางราชทูตลังกาเข้ามาขอพระสงฆ์สยาม” ใน ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเทพฯ. เรื่องประดิษฐานพระสงฆ์สยามวงศ์ในลังกาทวีป. กรุงเทพฯ: ศิลปวัฒนธรรม.
- น.ณ ปากน้ำ. (2540). ห้าเดือนกลางซากอิฐปูนที่อยุธยา. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.
- พิเศษ เจียจันทร์พงษ์. (2536). “อิฐธาดเจดีย์มหาธรรมราชาลิไท เจดีย์บรรจุกระดูก”. ใน วารสารศิลปวัฒนธรรม. 10,2 (ธันวาคม 2536)
- พิริยะ ไกรฤกษ์. (2555). กิ่งพุทธกาลพุทธศิลป์ไทย. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กรุงเทพ.
- วิโรจน์ ชิวาสุขถาวร. (2545). การศึกษารูปแบบสถาปัตยกรรมสุโขทัย กรณีศึกษาวัดมหาธาตุ ตำบลเมืองเก่า จังหวัดสุโขทัย. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ศักดิ์ชัย สายสิงห์. (2546). ศิลปะล้านนา. กรุงเทพฯ: ศิลปวัฒนธรรม.

- ศิลป์ พีระศรี และธนิศ อยู่โพธิ์. (2502). “วิวัฒนาการแห่งจิตรกรรมฝาผนังไทย” ใน วิวัฒนาการแห่งจิตรกรรมฝาผนังของไทย สถานจิตรกรรมและสารบาญจิตรกรรมฝาผนังในหอศิลป์. พระนคร: กรมศิลปากร.
- สนั่นกราส เอเดรียน, เขียน, ภัทรพร สิริกาญจน. (2541). สัญลักษณ์แห่งพระสอุป. กรุงเทพฯ: อัมรินทร์วิชาการ.
- เสมอชัย พูลสุวรรณ. (2539). สัญลักษณ์ในงานจิตรกรรมไทยระหว่างพุทธศตวรรษที่ 19-24. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สมคิด จิระทัศนกุล. (2546). คติสัญลักษณ์ และความหมายของขุมประดู่-หน้าต่างไทย. กรุงเทพฯ: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร. 2546.
- สันติ เล็กสุขุม. (2522). วิวัฒนาการของชั้นประดับ และลวดลายสมัยอยุธยาตอนต้น. กรุงเทพฯ: อัมรินทร์การพิมพ์.
- สันติ เล็กสุขุม. (2529). เจดีย์เพ็ญมูม เจดีย์ยอุมม สมัยอยุธยา. กรุงเทพฯ: อัมรินทร์การพิมพ์.
- สันติ เล็กสุขุม. (2541). เจดีย์ราย “ทรงปราสาทยอด” วัดราชบูรณะ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. กรุงเทพฯ: อัมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด.
- สันติ เล็กสุขุม. (2542). ศิลปะอยุธยา. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.
- สันติ เล็กสุขุม. (2548). “แนวความคิดกับกระบวนการวิธีทางช่าง: เหตุผลที่เรียกเจดีย์เพ็ญมูมแทนเจดีย์ยอุมม”. ใน รวมบทความมุมมอง ความคิด และความหมาย: งานช่างไทยโบราณ. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.
- สันติ เล็กสุขุม. (2548). ประวัติศาสตร์ศิลปะไทย (ฉบับย่อ) การเริ่มต้นและการสืบเนื่องงานช่างในศาสนา. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.
- สันติ เล็กสุขุม. (2549). ศิลปะภาคเหนือ: ทรัพยากรชัย-ล้านนา. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.
- สันติ เล็กสุขุม. (2553). “ประเทศไทยกับงานช่างตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 19” ใน พัฒนาการของลายไทย: กระหนักกับเอกลักษณ์ไทย. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.
- สันติ เล็กสุขุม. (2553). พัฒนาการกระหนักของลายไทย: กระหนักกับเอกลักษณ์ไทย. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.
- สุรินทร์ ศรีสังข์งาม. (2548). เจดีย์เหลี่ยมยอุมมสมัยอยุธยา. วิทยานิพนธ์หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร.

กิตติกรรมประกาศ

- ขอขอบพระคุณ อาจารย์ ดร. วินัย พงศ์ศรีเพียร เมธีวิจัยอาวุโส สกว. อาจารย์ผู้ให้คำแนะนำ และเป็นแบบอย่างในความมุ่งมั่นที่จะผลักดันให้งานวิจัยเกิดประโยชน์สู่สังคม
- ขอขอบพระคุณ ศาสตราจารย์ ดร. เสมอชัย พูลสุวรรณ สำหรับคำแนะนำต่างๆ เกี่ยวกับการศึกษาวิจัย
- ขอขอบพระคุณ สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยศิลปากร และสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ ที่ให้การสนับสนุนทุนการวิจัย
- คณะนักวิจัย ผู้ช่วยวิจัย ผู้ช่วยวิจัยภาคสนาม ทุกๆ ท่านที่ร่วมดำเนินการวิจัยในชุดโครงการนี้ด้วยดีเสมอมา คือ อาจารย์ยอสรชัย บุรณะอรจนัน, อาจารย์ตะวัน วีระกุล, อาจารย์บุญนกร วชิระเอียรชัย, อาจารย์คำชาย พันทะวง มหาวิทยาลัยสุพานุวง หลวงพระบาง สปป.ลาว, คุณสมชาย เชื้อช่วยชู, อาจารย์กุลพัชร เสนิงวงศ์ อยุธยา, คุณนิตดา บุณปานี สำหรับการสำรวจจริงวัด ในการสำรวจภาคสนาม และการจัดทำแบบสถาปัตยกรรม และอื่นๆ
- คุณปัญญาเวช บุญรอด และคุณศรัณู กลิ่นสุคนธ์ ผู้ช่วยค้นคว้าเอกสารที่เกี่ยวข้องกับวัดพระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยา